

## ՎԱՐՈՂԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

*Պատմական գիտությունների դոկտոր*

**ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՅԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ  
ՔԱՐԹԼ-ԿԱՆԵԹԻ ԹԱԳԱՎՈՐ ՀԵՐԱԿԼ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԵՎ ՎՐԱՑ  
ԹԱԳԱՎՈՐԱԿԱՆ ԸՆՏԱՐԻՔԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԵՏ  
(1786-1792 թթ.) \***

## Վավերագիր N 2

1787 թ. դեկտեմբեր — Թուրք առ Դերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն նորա, գոր գրեալ էր վասն նորոգ հանգուցեալ Միրզայ Գեօրգիին որդի Ռուստամին, որ յերևան էր յուսումն դպրութեան պարսից, առ ի բերել զնա յԱթոռս և ազդել զմահ հօրն և մխիթարել, գոր և արարեալ այնպէս, զրէ այժմ միամտութիւն:

Յորմէ անխարդախ սիրով և կաթոգին կարօտիւ, քրիստոսածիր սուրբ ողջունիւ և հոգևոր օրհնութեամբ և միածնաեջ սրբոյ տեղւոյս առատածաւալ շնորհին ծանուցումն լիցի իսկապէս սիրեցելոյդ իմոյ, հոգւոյս ցանկալոյ և հաւատարիմ բարեկամիդ և խնամողիդ սրբոյ Աթոռոյս, աստուածասէր և բարեպաշտ, իմաստնախոհ և բազմահանճար բարձրապատիւ մեծի արքայիդ Դերակլայ գօրացելոյ ի Քրիստոս: Զի թուրք մեծութեան քո էհաս առ մեզ և ընթերցեալ մեր իմացաք զմահ հարազատի սիրելոյն քոյ և մերոյ խոհեմափայլ Միրզա Գեօրգիին և գտրտմութիւն քո առ այն և յոյժ տրտմեցաք: Այլ զի զործ Աստուծոյ է, որ զվճիռ մահուն եդ ի վերայ բնութեանս հողածնի և յորժամ կամի, կոչէ առ ինքն և կամի, զի՞նչ ունիմք առնել, եթ ոչ զոհանալ զնմանէ և վասն հանգուցելոյն զարքայութիւն խնդրել և վասն ձեր ևս զմխիթարութիւնս սրտի: Վասն որոյ ասեմք՝ օրհնեալ են կամք Տեառն, որ և լուսաւորեսցէ զհոգի հանգուցեալ Գեօրգին Միրզային, և արժանացուցէ հանդերձեալ երանաւէտ կենացն և ի կողմանէ նորին զօրհնեալ արքայդ և զքայայինսդ, և նորին մնացորդսն ողջ պահեսցէ և Դոգւովն Սրբով մխիթարեսցէ:

Իսկ որ գրել էիր վասն մխիթարելոյ զհանգուցելոյ որդի Ռուստամն, ծանիր առ այն, զի երևանու մէլիք Աբրահամն եբեր զնա ի սուրբ Աթոռս և մեք մեծաւ սիրով ընկալաք և մեղմով իմաց արարեալ նմա լուր մահուան հօրն, ապա մխիթարեցաք և սփոփեցաք, և յերկուս աւուրս աստէն պահեալ, քանիցս կոչելով առ մեզ սրտադիրական բանիւ հաստատեցաք: Եւ թպէտ կամեաք յայլ քանիս աւուրս ևս առ մեզ պահել, սակայն ինքն թախանձեաց շուտով արծակել զինքն՝ պատճառ դնելով, թէ խնդրեալ են զիս և զնալոց եմ ի քաղաքն: Ուստի և մեք զծաղկեայ ուրախարար պատմութեան զգեցուցեալ, խաղաղութեամբ արծակեցաք՝ հարկադրելով մի բնաւ տրտմիլ և հոգալ, ըստ որում ունի զողորմառատ տէրութիւնդ ինքեան խնամածու: Եւ զի պիտոյ էր

\* Սկիզբը տե՛ս թիվ Ե:

ժանուցանել պատուականութեանդ զկատարելս մեր զգրեալն ի քէն, ահա այսու սիրածիդ թղթով ժանուցաք, զի միամիտ լիցի:

Իսկ զերկրես մերմէ և զմէնջ այսպէս իմասցիս, զի ողորմութեամբն Աստուծոյ և քաղցր ականարկութեամբ քրիստոսագօր արքայիդ մինչև ցայժմ կերպիւ մի խաղաղութեամբ անցուցաք: Այլ ի տոյն-աւուրքս զդիւագունդ լեզկեացն ծայն հինեաց իբր թէ քանի հազարք ի Շուշոյ եկեալ են ի Նախիջևան ծմերել և ի շրջակայից երկրացս ևս զպէտս կերլեաց են պահանջելոց [և թէ չտայցեն զաւարս են առնելոց]<sup>48</sup> և այլն: Եւ առ այն սասանումն կալաւ զերկիրս և զմեզ, թէ և տակաւին ոչ հաւաստեցաք: Բայց յետոյ ստեցաւ այնքան բազում զոյն լեզկեաց, այլ ասեն, թէ Նախիջևանու խան կոչեցեալ Աբաս Դուլին երեք հարիւր լազկի է խնդրեալ և բերեալ անդ իբր ի պահպանութիւն ինքեան: Իսկ սոսկ լուր մարդախտոյդ զազանացն քաւական է վրդովել և ի տարակուսման արկանել զմեզ: Եւ առ այսպիսիս մնամք մայիս ի բարեգործութիւնն Աստուծոյ և ապա ի պաշտպանութիւն նոյնագօր տէրութեան ձերոյ ապաստան: Եւ միշտ աղօթանուէր մաղթանօք հայցենք ի Տեառն վասն բարեպաշտ արքայիդ զերկար կեանս և զբարի հաջողմունս և զհանգստարար հովանաւորութիւնդ ի սրբոյ Աթոռոյս և ի մէնջ անպակաս առնել: Ողջ լէր Տերամք Քրիստոսիւ և զօրացեալ շնորհիւ ամենալաղթ սրբոյ խաչին: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՌԱԼԶ /1787/ թուոջս, ի դեկտեմբերի ... և ի լուսակառոյց Աթոռս Մուրք Էջմիածին:

Սաշտոցի անվան Սատենադարան, ձեռ. N 4501, էջ 1248-1249:

### Վավերագիր N 3

1788 թ. 11 դեկտեմբերի — Թուրք առ Դերակլ արքայն Վրաց. ուրախութիւն ի յաջողմունս նորա, մինչ խաղաղացաւ ի յօսմանցեոց՝ հաշտութիւն առնելով ընդ նոսա և զօրս յդեաց ի կողմն Գեանջայու առ միւս թշնամիսն: Եւ շնորհաւորութիւն Ամտօն որդւոյն կաթուղիկոսանալոյն ի վերայ Վրաց, և այլ բանք սիրոյ և բարեկամութեան: Ընդ որում ընծայ ևս յդեցաւ:

Յորմէ ժամանեցի թուրք ճշմարիտ սիրոյ, ստոյգ բաղձանաց և կարօտոյ, խաղաղարար սուրբ ողջունի և հոգևոր օրհնութեան՝ հանդերձ անհատաբար լիս և զօրացուցիչ շնորհիւ սրբոյ տեղւոյս իջմանն Քրիստոսի և պահպանողական զօրութեամբք համայն աստուածաիրաշ սրբութեանց և սքանչելարար մասանցն սրբոց, որք ի սմա, ի վերայ բազմագով սիրելոյդ իմոյ, հոգւոյս ցանկալւոյ և աստուածակերտ սրբոյ Գահիս բնիկ բարեկամի և խնամարկուի, բարեպաշտի և մեծահաւատի, պերճիմաստի և վսեմախոհի՝ քրիստոսագօր և խաչապսակ մեծի արքայիդ Դերակլեայ, և աստուածապահ տան քում և նոյնապարզ զաւակացդ թագազարմից և ամենից իսկ ընդ քեզ ընդ օրհնեալ տէրութեամբ քով եղելոցն իշխողաց և իշխեցելոց, խնդալ ի Տեր յարազուարճ բերկրանօք: Ամէն: Շնորհք և խաղաղութիւն, սէր և քաղցրութիւն եռանձնեայ և միաբան աստուածութեանն Դօր և Որդւոյ և Դուոյն Սրբոյ իջեալ յանգիցէ ի վերայ բարեացապարտ ազնուականիդ և համայն քոյայնոցն, և լցուսցէ զմեզ բիրազան բարութեամբք հոգեկանօք և մարմնականօք: Ամէն:

<sup>48</sup> Ուղիղ փակագծերի մեջ վերցված պարբերությունը քննադրում ջնջված է:

Եւ ընդ աստուածապարզեւ օրհնութեան ողջունակիր քարտենիս, ծանուցումն լիցի գերապատիւ սիրելւոյդ մերոյ յատկականի և օգտակար բարեկամիդ լուսակառոյց Աթոռոյս Սրբոյ Էջմիածնի: Ձի որ ողջ անուանեսցի անուամբք իւիք, պարտի և այնր անուան արժանի զգործսն կատարել, զոր օրինակ քրիստոնեայ կոչեցեալն պարտի զհետ Քրիստոսի զնալ՝ ընկալմամբ կրօնից նորա և բարեպաշտ ասացեալն պարտի զպաշտօն բարի ունիլ առ Աստուած: Այսպէս և բարեկամ կոչեցեալն ուրուք՝ պարտի զբարիս կամիլ այնմ, որում բարեկամ ասացաւ: Քանզի թարց ունելոյ ունեք զհարկաւորագոյն հետևումն կոչման իւրոյ, ոչ երբեք արդիւնանայ ի վերայ նորա մակագրեալն նմա այն անուն, այլ որպէս թէ օտար ինչ ասութիւն գօտարէ ունեմն: Վասն զի կարդալն զանունն բարեկամ ի վերայ որոյ և իցէ անձին միոյ, պարտաւորէ զնա կոչումն այն՝ զոլ կամեցօղ բարեաց այնորիկ, որում բարեկամացեալ է, և ոչ բնաւ կամիլ զվտանգն նորա: Նաև ընդ ուրախալի դիպումսն ուրախակցիլ և ընդ տրտմալիսն տրտմակցիլ: Եւ մինչ ասացեալքն հետևումնք անմշտապէս իրաւանան յանձն ուրուք, ընդ որում բարեկամք են, ապա անխարդախ պարզութեամբ արդիւնաւոր ստուգեն ի վերայ ինքեանց զայն անուն:

Արդ, ամարկեալ զայս կամ է ինձ գեկուցանել զերզգօն յարգութեանդ, թէ առ հարկի ճշմարիտ սիրոյն անխախտ կայացելոյ ի միջի մերում և գոլոյն մեր աներկբայ բարեկամ, միշտ զբարին զլաւն տէրութեանդ կամիմք և վասն այնց աղօթեմք և զայնս խնդրեմք, իսկ առ ներհական նոցին, որք թէ պատահին ոգւով չափ ցաւիմք և նեղիմք: Որպէս մինչ յանցելումն միջոցի ի շրջակա թշնամեացն ամբարշտաց և բարբարոսաց ոճիրք անօրէնութեան հնարեին ընդդէմ բարեպաշտութեանդ և վնասք յառաջանային և խաղաղագուրկ առնէին զտէրութիւնդ, յայնժամ ի լսելն մեր զնոյնս անհնարին տազնապաւ տարակուսանաց նեղեալ կենամաշ լինեալք: Բայց այժմ զկնի ծախսորդութեանց ի յաջորդել յաջողութեանց առ մեծութեամբդ՝ ցնծուն ենք և խրախ: Քանզի լուաք զցրումն նենգաւոր խորհրդոյ հեթանոսացն, որ ոչ էր Տերամբ, և զհաշտութիւն առնելդ ընդ հազարացիսն և ընդ լեռնականսն, և զգօրս յարծակելդ ի վերայ միւսոյն ապախտաւորի: Եւ զոր մեծն է և առաւել զուարճալին, ըստ վերնախնամ տեսչութեան Հոգւոյն Սրբոյ զօծանիլն հարազատի որդւոյն քո թագազնէի և սիրելւոյն մերոյ արժանապատւոյ՝ տեառն Անտօնի ի կաթողիկոսութիւն օրհնեցելոյ ազգիդ ձերոյ: Որովք և ըստ օրհնի ճշմարիտ բարեկամի մեծապէս ուրախացեալ, զոհաբանեցաք և փառաւորեցաք զամենողորմն Աստուած՝ զտուօղն յաջողութեան և խաղաղութեան արքայիդ մեծի, զպարգևածիրն շնորհաց քոյն հարազատի և զմխիթարիչն այդոքիւկ մերս տրտմաթախիծ սրտի:

Ուստի որք յառաջն տրտմակացեալ էաք սիրոյդ ի տրտմալի դիպումսն, այժմ բերկեցեալ ի զուարճալի յաջողմունսդ, մատչիմք այսու օրհնածիր թղթով յողջոյն բարեբաստութեանդ և ուրախակցեալ մեծիդ՝ խնդամք ընդ խնդացօղ ըստ առաքելոյն բանի, օրհնեմք զբարեյաջողութիւնդ՝ առաւել ևս յառաջել անսայթաք, և շնորհաւորեմք զնորափայլ հոգևոր պսակաւորութիւն հոգեընտիր քահանայապետին՝ որդւոյն քոյ ազնւոյ և մեր սիրելւոյ, որոյ աղագաւ և ասեմք աչք քո ի լոյս և երանի անձին քո բարերջանկի, որ ոչ ի նուաստից, այլ ի կայծակնաստուրբ մարգարեին իսկ ընդունիս զերանութիւն այնու բանիւ նորին, թէ երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիօն:

Ապա և խնդրեմք ի յառատ խնամոցդ՝ զբարուք ակնածութիւնդ ընդ սրտական սիրոյդ անհատ ունիլ ի սրբոյ Աթոռոյս մերոյ և ի մէնջ աղօթողացս վասն քո և սպիարար թղթովդ մխիթարել երբեմն զվշտաւորութիւնս մեր, որք միշտ պաղատիմք առ Աստուած յերկայնել զաւուրս յաւուրս քո և յամերամ ժամանակս բաշխել զմիմեակդ ի մխիթարութիւն մեզ: Ողջ լեր ի Քրիստոս՝ պսակացեալդ խաչիւ նորին սրբով, պահպանեցեալ ամենագոր ռզմականութեամբք նոցին: Եւ շնորհք սրբոյ Աթոռոյս եղիցի ընդ քեզ և ընդ ամենեսին, որք քո են: Ամեն:

Գրեցաւ ի ՌԱԼԵ /1788/ թուոցս մերում, ի դեկտեմբերի ժԱ /11/ և ի լուսակազմ Աթոռս Ամենայն Հայոց ի Սուրբ Էջմիածին:

Այլ և ի կողմանց սրբոյ Աթոռոյս ճորտ Պապային և եղբարցն, որք են յազգէ ձերմէ, յայդր վեճէ անցեալ և զգատն առ տէրութիւնդ են արկեալ: Վասն որոյ խնդրեմ ի բարեպաշտութենէ ձերմէ, զի թէ ոչ իցէ վերջացեալ վեճն այն իրաւունս տեսեալ հրամայեսցիք մնալ նոցա ի ճորտութեան սրբոյ Աթոռոյս, որոյ աղագաւ շնորհակալ լինելոց եմք:

Մաշտոցի անվան Սատենադարան, ձեռ. N 4501, էջ 1387-1388:

#### Վավերագիր N 4

1790 թ. 15 փետրվարի — Թուղթ առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոցն վասն կատարման խնդրոցն<sup>49</sup>:

Յորմէ ճշմարիտ սիրով և կարօտիւ, աստուածային օրհնութեամբ բազմաւ և հոգեպարար շնորհիւ սրբոյ իջման տեղոյս Քրիստոսի մատուցի ողջոյն խաղաղական գերյարգոյ սիրելոյդ և ցանկալոյդ հոգւոյս, և ստոյգ բարեկամիդ սրբոյ Աթոռոյս մերոյ, քրիստոսագոր բարեպաշտօն և բարձրապատիւ մեծի արքայիդ Հերակլայ: Ձի թուղթք մեծութեանդ երկիցս հասին առ մեզ, որովք նախապէս իմացեալ զբարուք որպիսութեանց նազելոյդ, ուրախ եղաք, զոր Տէր պահեսցէ անփորձ յամենայն վտանգից ի զուարճալի կեանս, ի փառս եկեղեցւոյ և ի մխիթարութիւն մեզ:

Իսկ առաջնով թղթովն գրեալ էիր զնոր կոնդակ տալ Տէր Մովսէսին վասն ժողովարարութեան ի վերայ Ռուսաց երկրին: Ձոր և մեք գրեցաք վասն ազնուագոյն խաթերդ և յղեցաք առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն, մատուցանել ի սպաս, որ տացի Տէր Մովսէսին:

Եւ երկրորդ թղթովն ծանուցեալ էիր զՂալաչու խղճալի քրիստոնէից գերութիւնն և ազատեցման ծանրագնութիւնն, որ յիրաւի ոչ սակաւ ցաւ է մեզ այնպիսի դիպուածն հաւատացելոց:

Արդ, և մեք թէ յորպիսի՝ կացութեան կամք և զի՞նչ նեղութիւնս կրեմք ի նեղչաց մերոց, իմաստնախոհ արքայդ կարէ գիտել, սակայն և զնոցօք ոչ էր զանց առնելի, մինչ յարգելիդ ևս գրեալ էիր: Ուստի ահա որքան ներկայապէս կարն մեր զօրեաց յիսուն թուման տեղոյս դրամ ետուք Ղալաչու քեանդիստայիցն Բահատուրին, Սարուխանին և Ջաղուն՝ ի մերս կողմանէ մասնակցութիւն փրկանաց խղճալի գերեացն: Վասն որոյ և գրեցաք զայս թուղթ առ բարեպաշտութիւնդ, ի պատասխանի քոյն թղթոյ, զի միամտիցին:

<sup>49</sup> Այս նամակի համառոտագրութիւնը տե՛ս ձեռ. 4481, էջ 314: Նամակը գրվել է հայերեն:

Դարձեալ և զայս գրեմ տէրութեանդ, զի ի կողմանէ Զօպան աղայի էլի մնացուածոցն մինչ բանս էին գրեալ մեզ ի Վանայ Թամուր փաշան և այլք: Յառաջ բան զայս երկիցս գրեցաք մեծութեանդ և ծառային ձերոյ՝ Թաղայ բէկին երկարօրէն հասկացուցուք զբանսն մեր, լիապէս ծանուցեալ ձեզ և մինչև ցայժմ զպատասխանի ինչ ոչ ընկալաք: Զգիտեմք քե ընդէ՞ր է այսքան յամեցումն: Եթէ գիտեաք քե խնդիրն մեր ընդդէմ ինչ իցէր ձեզ, կամ վնասաբեր ինչ, ամենևին բերան բերել ևս ոչ կամեաք: Սակայն անվնաս հարցումն մի է, զոր արարաք՝ իմանալ զմիտս ձեր և պատասխանատրել նոցա:

Եւ այս փոյթ ոչ այլով ինչ պատճառաւ, եթէ ոչ այսու, զի ազգն մեր ըստ մեծի մասին ընդ ձեռամբ նոցա է և երթեկն անպակաս: Եւ քե ի մեք բարեկամութիւն չտեսանիցեն, չարաման և վնասակամ լինին մեզ և մերայնոց: Վասն որոյ որովհետև խնդրեալ էին և մեք ի յօրհնեցելոյ խնդրեցաք, զի մի անպատասխանի մնայցեմք առ նոսա:

Արդ, ահա երրորդ անգամ խնդրեմ, զի զի՞նչ և դիտումն է ձեր առ այն էլն, այսինքն եթէ կամիցիս տալ և քե չկամիցիս, և քե զայլ ինչ ևս կամս ունիս, համառօտակի թղթով միով գրեսցես մեզ, զի և մեք ըստ կամեցողութեան մերոյ, պատասխանի արասցուք նոցա: Այլ և թեպէտ ծանծրոյթ է պատուական գլխոյդ, սակայն ցավքն իմ շատ են և զանազանք, և ոչ լինի ամենայնիւ լռելն: Վասն որոյ վստահացեալ ի ճշմարիտ բարեկամութիւնդ և ի տիրագոյն խնամոյդ, որ առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ, զխնդիր իմն գրեցաք յատուկ թղթով զթաճասիրտ օրհնեալ արքայիդ վասն արտասուելի ամայացեալ հրաշակերտ վանիցն Սրբոյն Գէորգեայ գօրավարին, և զայն թուրք բաց յղեցաք առ առաջնորդ Մարտիրոս վարդապետն, թարգմանեցուցանել և առանձնակի մատուցանել առ բարեպաշտութեան ձեր:

Որում արժանաւոր խնդրոյ քե կատարումն տացես, մեծագոյն շնորհ և բարերարութիւն է, որոյ աղագաւ մեծապէս շնորհակալիլոց ենք զաստուածահաստատ տէրութենէ ձերմէ: Եւ ի վերայ այս ամենայնի զսիրոյդ և խնամոցդ անուագութիւնն խնդրելով, ասեմք ողջ լեր Տերամբ ի բերկրանս աղօթողացս վասն քո: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուոջ Փրկչին 1790 և ի փետրուարի 15, ի սուրբ Աթոռս Էջմիածին:

Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. N 4501, էջ 1534-1535:

#### Վավերագիր N 5

1790 թ. 15 փետրվարի — Առանձնօրէն թուրք առ արքայն Վրաց Դերակլ՝ վասն Մօղնոյ Սուրբ Գէորգեայ վանիցն<sup>50</sup>, յորմէ նեղեալ ոգով և ցաւամաշ սրտիւ ծանուցումն լիցի անխարդախ սիրելոյ և առատախնամ բարեկամի սրբոյ Աթոռոյս և մեր, յԱստուծոյ օրհնեալ և սուրբ խաչին պահպանեալ, բարձրափառ և իմաստմախոհ մեծի արքայիդ: Զի վիշտ և նեղութիւնք մեր բազումք են և անտանելիք, զորս բարեկամական օրէնն պահանջէ գրել տէրութեանդ, սակայն նկատելով, թէ օրհնեալդ ևս կաս ի մեծամեծ և զանազան հոգս և ի զբաղմունս, խնայեաք գրել՝ առ ի չաւելուլ զցաւս ի վերայ ցաւոց: Բայց այժմ ստիպեցեալ ի հարկաւորութենէ, գրեմ զսակաւս ի բազմացն և զլայտնագոյնսն:

<sup>50</sup> Համառօտագրութիւնը տես ձեռ. 4481, էջ 314: Նամակը գրվել է հայերեն:

Քանզիի այժմոյս տառապեալ ազգ մեր՝ թէ ի յազարացիս, թէ ի պարսիկս, և թէ ի մարս, և թէ յայլ տեղիս, վասն մեղաց իմոց հարեալ են ամենակերպ անյաջողութեամբք և վշտիւք, որոց զդառն համբաւսն լսելով, միշտ մորմոքիմք: Եւ զսոյն այս երկրիս խղճալի մերագնեայսն ևս աչօք տեսանելով յեզիպտական ծառայութիւնս և ի յետին թշուառութիւնս, անկանիմք յանհմարին տարակուսանս, ոչինչ կարելով օգնել տառապանաց սոցա: Եւ ի վերայ այսց ամենայնի մեք անծամբ իսկ հանդերձ սուրբ Աթոռովս ոչ սակաւ նեղութիւնս և վնասս կրեմք և զանպատուութիւնս յամպատիւ անծամք: Որք դառնացուցիչ վիշտք և հոգք այնքան սրտամաշ առնեն զմեզ, մինչև կասեցուցանել ի յամենայն բարեջանութենէ և շինարարութենէ, որովհետև և ոչ միով կերպիւ յաջողի: Սակայն որպէս ասութիւն է հասարակաց, թէ ընկզմեալն ի խորս ջուրց, որ թէև մերձ իցէ ի մահաճալ, բայց որքան յոգւոջ լինիցի, յայսկոյս և յայնկոյս ձկտի պահպանել զկեանսն, նոյնպէս և մեք՝ թէպէտ տեսանեմք զմեզ վտանգեալս ի պէսպէս փորձութիւնս, զերկիրս մեր աղաւաղեալ, զվանորայսն մեր ամայացեալ և ոտնակոխ եղեալ, սակայն մինչ տակաւին կեանքս, ջանամք զեղեալ բարեկարգութիւնս պահել և զշէնսն ոչ թողուլ իսպառ խանգարիլ (սպասելով այցելութեան Տեառն Տերանց և բարեյաջողութեան քրիստոսագօր տէրութեան ձերոյ, որովք լինի թէ խաղաղութիւն և ողորմութիւն ընծայեսցի ի վերայ այսց տառապանաց):

Արդ, այսու ջանիւ գրեցաք զայս թուրք ցաւածանոյց և աղեղսարկու առ աստուածասիրութիւն քո յաղագս Արքայն Գեորգեայ հրաշագործ վանիցն, որ ի Մուղնի գեղոց: Քանզի վանքն այն յանցեալսն չէն էր, իսկ երբեմն ի գալն մեծութեան ձերոյ յայս երկիր և ի դառնալն, մինչ յերեսաց այլազգեաց զօրացն աղաւաղեցաւ և ամայի մնաց առ միջոց մի, Բարեպաշտ օրհնեալ արքայդ ի գութ շարժեալ առ սուրբ վանքն այն, զբնակիչսն զեղքն նորա դարձուցեր անդէն. և քանի թուման դրամ ևս շնորհեցեր վասն նորոգութեան խաչկալին: Եւ մեք դրամս ծախսեցաք ի վերայ պարսպին, զի շինասցի և ի պայծառութեան մնասցէ: Բայց իշխօղն մեր, որպէս գիտես, պատանի գլուով, ոմանք ի դրան մարդկանցն խօսեցեալ յականջս նորա, զբնակիչս այնր գեղքն հանին անտի և տարան յայլ գիւղ: Ուստի թէ գիւղն, և թէ սուրբ վանքն ամայացաւ մինչև ցայսօր և օր ըստ օրէ աւերի: Եւ մեք յանվոյթ լինելոյն խղճահարիմք և մինչ հետևիմք, հնարն ոչ լինի, զի իհարկէ տէրութիւն քո տեղեկացեալ է զօրպիսութեանց անկայուն կառավարչացն դրան մանուկ իշխողին: Ապա մտածեցաք, թէ զուցէ կատարեալ հոգածութեամբ մեծահրաման իշխողիդ վերանորոգութիւն լինիցի այն սուրբ Տանն: Ուստի, խնդրեմ ի բարեսէր և յողորմած արքայեդ, զի զգեցեալ զհոգին Ջօրաբաբէլի, ի փառս և ի սէր Արքայն Գեորգեայ քաջ նահատակին (թէև ծանրութիւն է) յանձին կալցիս հոգ տանիլ և հնար առնել շինացուցման այն սուրբ վանիցն: Իսկ որպէս մեք ընտրեմք, պատշաճն այս է, որ գրիցես Մահմատ խանին, թէ գիտեք, որ մեք խնամք և սէր ունիմք ի վերայ վանորդից և եկեղեցեաց, յառաջագոյն Մօղնու գիւղացիսն ծրիապէս դարձուցի վասն շինութեան այն վանիցն, որ իմ սիրելի է, այժմ լսեմ, թէ յորդորմամբ ոմանց մարդոց դրանդ այն գիւղի բնակիչսն քօչեցուցեալ էք անտի և գիւղն և վանքն ամայի են: Եթէ ի ժամանակս հօրն քո չէն է եղեալ, այժմ իմ և քո ժամանակին է՞ր պիտի անշէն լինիլ: Կամիմ հարկիւ, որ զայն Մօղնու գիւղականսն ուր և իցեն, կրկին դարձուցեալ զայն գիւղն շինացուցանես, զի վանքն ևս շինասցի և այդպէս առնելդ մեզ ծանուցանես և այլն:

Բայց թե իմաստութիւն քո զայլ իմն կերպ առնել ընտրիցէ, կամք քո լիցի: Եւ թե հաճիցիս ընդ հայցուածս մեր, խնդրեմ փութով կատարել, զի ահա գարունն առաջիկայ, եթէ գիւղականացն դարձ լինիցի, ժամանեցեն վաստակոց և արդեանց երկրի և շինարարութեան:

Ձինչ ևս երկարեցից, տէր արքայ, գիտեմ, զի սակաւուք այսու գրագունս իմանալոց ես, իսկ մեծածնեմ ցաւոցս դեղն յԱստուծոյ լիցի: Այլ զայս միմ աստուածահաճոյ բան ի քէն խնդրեցի առնել, զոր թե կամիցիս և կատարեցես, մեծավարձ գործ է առաջի Աստուծոյ և սրբոց նորա, և մեզ ևս առիթ սրտադիւրութեան և հոգևոր մխիթարութեան: Որոյ վասն ամենայն շնորհակալութեամբ աղօթօղ լիցուք վասն աստուածապահ տէրութեանդ՝ ամենայն միաբանիւք, որպէս և եմքս: Ողջ լեր խաղաղական կենօք ի պարծանս և ի հրճուանս մեր: Ամէն:

Գրեցաւ ի թուոյ Փրկչին 1790 և ի փետրուարի 15, ի Սուրբ Էջմիածին:

Սաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ N 4501, Էջ 1441-1442:

#### Վավերագիր N 6

1790 թ. նոյեմբեր — Թուղթ առ Դերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի Բ/Չ/ թղթոց նորա, որովք վասն Մարտիրոս վարդապետին, զոր սրբազան Վեհն ի յառաջնորդութենէն Թիֆլիզու դարձուցեալ բերեալ էր, խնդրէր դարձեալ յղել անդ ի յառաջնորդութիւնն:

Յորմէ ժամանեցի թուղթ...<sup>51</sup>

Եւ ընդ սիրոյ և ողջունի օրինառաջ թղթոյս, գիտութիւն լիցի բարեպաշտութեան ձերում: Ձի ընկալաք զերկոսին թուղթս ձեր՝ զգրեցեալսն ի յօգոստոսի Ը /8/ և ի հոկտեմբերի Ի /20/ և ծանեաք զմիտս գրուածոցն ի նոսա, որք էին խնդիր վասն վերադարձուցանելոյ զհոգևոր որդին մեր՝ Մարտիրոս վարդապետն ի յառաջնորդութիւն քաղաքիդ, զոր խնդրեալ էաք, և եկն և մեք ի սեր և ի խնամս առ ընկալաք իբրև գորդի սիրելի: Առ որ ծանիցէ մեծութիւն ձեր, զի զայսպիսի խնդիր առնելոյ ըստ որում սիրոյ վստահութեան նշանակ է, ընդ այն խնդրամիտ եմք, այլ զի կատարումն առ յապայն վտանգաբեր իմանի, վասն այն ոչ սակաւ տարակուսիմք: Ուստի նախապէս խնդրեմք ի ներողամիտ արքայէջ չնեղսրտիլ առ գրելիքս և ապա զայսոսիկ գրեմք, զի յարգութիւն ձեր փորձեալ է զամխարդախ սեր և բարեկամութիւն մեր, որ մինչև ցայժմ զկարելի հրաման ձեր ի գլուխ մեր ընդունելով, ըստ կարի մերում ջանացեալ եմք ի կատարումն ածել, բայց այս տարակուսելի իմն է, ըստ այնմ զի արտաքոյ է բնիկ սովորութեան սրբոյ Աթոռոյս: Քանզի սովորութիւն է միաբանից սորա փոխանակաւ գնալ ի վիճակս և գնացելոցն ի լրման ժամայնակին վերադառնալ և յայլ իրողութիւնս պիտոյանալ: Ուստի առ ընծայի օգուտ սրբոյ Տանս և խաղաղութիւն ժողովրդոց մերոց և ինքեանց իսկ գործավարացն յարգաւոր լինիլ:

Այլ այժմ եթէ առաջնորդի քաղաքիդ ներիցեմք մնալ ցվախճան... եթէ իւրաքանչիւր վիճակաւորք մեր ևս օրինակ առեալ յիրերաց գնոյն կամին, և

<sup>51</sup> Այստեղ հապավված է նամակի սկզբնամասը, որտեղ բարեմադրութիւններ եմ և բնութագրվում է հասցեատեղը: Այդ բաժինը կազմվում էր ընդունված շաբլոնով և կրկնվում էր նույն անձին ուղղված բոլոր նամակներում (տես վավ. 1):

վիճակեցեալ ժողովուրդըն ևս խնդրիցեն, որպէս և բազմիցս եղեալ է, զի՞նչ պատասխանեսցուք մոզա: Եւ եթէ անասացուք ամենից իսկ խնդրողացն, ո՞ր ճոզայցէ վաղնջական սահման և բարեկարգութիւն ընդհանրական Աթոռոյս, գործը զանց առնելն ոչ փոքր յանցանք է համարելի: Թողում զվնասսն և զազգի ազգի գլխացաւութիւնս և զգայթակղութիւնսն, որք լինիցին, որպէս և երբեմն յայդր ի յոմանց յառաջացեալք են: Զորս բազմիմաստ արքայդ ինքնին կարես իմանալ:

Ապաքէն ոչ է պարտ մեզ քակել զսահմանս նախնեացն և լինիլ պատճառ ապագայից վնասուց և անդէպ իրաց: Իսկ մինչ յառաջարկէք զստիպումն ժողովրդեանդ, դոքա ոչ միայն վասն Մարտիրոս վարդապետիս, այլ վասն Զովհաննէս վարդապետին և վասն Կարապետ վարդապետին ևս այդպէս աղարին և այդ ո՞ն արարողութեան իբր թէ մորաձն իմն սովորութիւն է դոքա, որք կարծելով թէ յապագայէն չշահիցին, զներկայականն ոչ յօժարին թողուլ: Բայց Աստուծով ի բազում ամաց հետէ որքան առաջնորդք են առաքեցեալք ի սրբոյ Աթոռոյս ի յօրհնեալ քաղաքդ, որպէս պիտոյն է վայելուչ կառավարութեամբ մխիթարեալ են զդորա, և յուսանք զի այսուհետև ևս զոր պատշաճ տեսեալ խոհեմութեամբք վարիցի ընդ ամենայնսն:

Ուրեմն խնդրեմք ի բարեպաշտութենէ քրիստոսասէր մեծի արքայիդ Գերակլայ, զի մի ընդ մորաձեական առաջարկութիւնս այլոց յօժարիցիս, այլ ընդ մեր կամս հաճիցիս, որ է ըստ նախնեացն աւանդութեան և ըստ բնիկ սովորութեան սրբոյ Աթոռոյս:

Եւ զայս ոչ թէ ընդդիմակայաբար գրեմք մեծութեանդ, զի սրտամնայ լիցիս առ մեզ, ոչ, այլ յուսալով ի յաստուածապարզ և խոհականութեանդ առաւելութիւն բարեկամական վստահութեամբ բացայայտեմք մեզ զարժանին առնելոյ, զի գերազանց ընտրողութեամբ ձերով եթէ բարուք համարիցիք զդիտումնս մեր, ընկալիք ի հաճոյս, որպէս զի յապագայն մի տացի գայթակղութիւն այլոց և վասն սրբոյ Աթոռոյս, և մնացէ մեզ անբարի յիշատակ ի լեզուս բազմաց և այնու պարտաւորութիւն առաջի Աստուծոյ: Այլ մեծագոյն երևեսցի սեր և բարեկամութիւն առտախմամ մեծի արքայիդ Գերակլայ առ սուրբ Աթոռս և առ մեզ, որովք զպատիւ սորա ի յարգի պահեսցես, որպէս մինչև ցայժմ և զմեզ սրտադիւր արասցես, զմեր քանս ընդունելով և առ սորին կատարումն ախորժելով: Որ թէպէտ այժմոյս չունիմք ձեռնհասութիւն զառաջնորդ յղել ի քաղաքդ, որոյ վասն գրեալ ենք գործակալին մերոյ՝ Տէր Ղազար աւագ քահանային առ ժամանակ մի հոգ տանիլ առաջնորդական գործոյն, բայց յետ միջոցի մինչ բարեպաշտութեան ձեր ևս իցէ մեզ կամակցութիւն, զայլ ոմն պատշաճաւոր նախկուպոս առաքեսցուք ի տիրախմամ քաղաքդ՝ յառաջնորդութիւն ժողովրդեանն մերոյ:

Այսպէս գիտեցեալ զսիրամիշ թուղթդ հանդերձ տիրաբար և խնամօքդ անպակաս առնելով ի մէնք և ի սրբոյ Գահես, ողջ լեր ի Տեարն Տերանց՝ առ ի մեր հրճուանս, որք ենք հայցօղք վասն ձերոյ տէրութեան գյաջողուածս բարեաց:

Գրեցաւ ի թուականի Փրկչին 1790 և ի նոյնքերի .... ի Մայր Աթոռս Ամենայն Դայոց՝ ի Սուրբ Էջմիածին:

Մաշտոցի անվան Սատենադարան, ձեռ N 4501, էջ 1565-1566: 52